

Ort	Län	Häfte (bok)	Ort	Län	Häfte (bok)	Ort	Län	Häfte (bok)
Värrends			Åsa	N	76	Ör	G	4
Nöbbele	G	8	Åsaka	P	174	Öratjärn	X	136
Väring	R	67	Åsarna	Z	43	Örby	P	171
Värlebo	H	130	Åsarp	R	118	Örbyhus	C	174
Värmlands Säby	S	35	Åsbo	U	81	Öremo	G	8
Värnanäs	H	128	Åsbo-Sönnarslöv	L	162	Öreryd	F	11
Värsås	R	121	Åsbo-Tostarp	L	138	Örkened	L	172
Väse	S	83	Åsbo-Össjö	L	86	Örlen	R	71
Väskinde	I	61	Åseda	G	9	Örnavik	K	78
Västanhög	M	184	Åse-Karaby	R	63	Örslösa	R	58
Västerensta	C	176	Åsen	G	1	Örsås	P	115
Västerlösa	E	135	Åsenhöga	F	11	Örtofta	M	184
Västervik	H	166	Åskyrka	R	63	Ösjöbol	G	9
Västland	C	176	Åsled	R	185	Öskeviksby	T	34
Västra Bodarne	P	142	Åslätt	R	65	Ösmo	B	13
Västra			Åsumtorp	L	39	Össjö(gård)	L	86
Hästholmen	K	79	Åsunden	P	118	Östadkulle	P	148
Västra Nöbbelöv	M	152	Åsvittinge	E	46	Östad	O	98
Västra Ryd	E	15	Ädelfors	F	12	Östafors	L	87
Västra Råvåsen	T	34	Älekulla	P	169	Östanvik	W	133
Västra Torsås	G	4	Älvfestad	E	83	Östeby	O	95
Västrum	H	166	Älgarås	R	68	Östaröd	L	159
Vättak	R	168	Älghult(sby)	G	9	Östeby	O	95
Vättersnäs	F	141	Älmeboda	G	8	Österby	C	81
Vävra	O	93	Älmhult	G	4	Österbyggebo	X	13
Växjö	G	6	Älmås	G	2	Österbymo	E	15
Yllestad	R	65	Älvsered	P	108	Österjörn	AC	13
Yngshyttan	S	183	Älvängen	P	151	Österkorsberga	F	12
Yngsjö	L	87	Ängebacken	O	123	Österslöv	L	159
Ysane	K	78	Ängelsberg	U	187	Östervärn	M	113
Ysby	N	131	Ärlila	D	180	Österåker	H	45
Ystad	M	188	Äskekärr	R	164	Österåsen	Z	43
Ytterhogdal	Z	43	Äsperöd	M	13	Österäng	R	164
Yxnanäs	G	8	Äspinge	M	38	Österökna	F	13
Yås	G	2	Äspö	M	154	Östingstorp	H	45
Å	E	46	Äspö	M	154	Östra Eneby	E	83
Åboda	G	4	Örnebo	E	46	Östra Espinge	M	38
Ågård	N	76	Ödeborg	P	175	Östra Herrestad	L	158
Åhus	L	87	Ödeby	T	33	Östra Husby	E	46
Åkeholm	K	77	Ödenäs	P	142	Östra Karup	N	131
Åker	F	182	Ödeshög	E	13	Östra Ljungby	L	162
Åkers Bruk	D	179	Ödestugu	F	12	Östra Ryd	B	81
Alem	H	146	Ödhult	H	126	Östra Skrukeby	E	83
Åls hult	G	6			134	Östra Stenby	E	46
Ålstorp	N	131	Ödsmål	O	93	Östratorp	M	154
Äminne	BD	92	Öfraby	L	158	Öttum	R	119
Ämot	S	84	Öfvergran	C	81	Öved(skloster)	M	157
Änhult	H	134	Öja	D	179	Överby	R	13
Äraslöv	L	36	Ökna	F	13	Överby	O	177
Ärröd	L	38	Öljehult	K	80	Överlida	P	108
Ärset	F	12	Ölme	S	83	Överum	H	112
Äryd	G	8	Ölmstad	F	182	Öxabäck	P	169
Äs	K	125	Ölisremma	P	11	Öxnered	P	123
	F	3	Önnestad	L	36	Öxnevalla	P	169

Erik Lindgren

Guide för post- och samhällshistoria

Enkla fakta om Posten
samt litteraturhänvisning
för mer än 2000 orter

Innehållsförteckning

	sid
Förord	3
Nummerförteckning över böcker och häften med posthistoria	5
Bönder blev postförfare	9
Lösväskor	10
Brevlådor	11
Poststationer på landsbygden	12
Järnvägspoststationer	13
Hembygdens stora reform	14
Lantbrevbärings	16
Terminologi	17
Ortregister	19

Förlaget på post
Box 222
351 05 VÄXJÖ

Copyright Erik Lindgren 1992

ISBN 91-971379-4-4

Förord

Sedan omkring 15 år har jag ägnat mycket tid åt forskning i svenska postverkets historia med tonvikt på dess inverkan på samhällets utveckling. Förutom i ett dussintal böcker har forskningsresultaten publicerats i omkring 150 småskrifter på 20 - 40 sidor, som var och en behandlat ett begränsat geografiskt område. Sammanlagt har på så sätt hittills mer än 2000 orter blivit behandlade från postalhistorisk synpunkt.

Därmed har ett behov vuxit fram att presentera ett register, så att den som så önskar, lätt kan finna var det står att läsa om den ena eller den andra postorten.

Många läsare av min produktion har uttryckt önskemål om tillgång till information som i stora drag berör viktigare skeden i postverkets historia. Jag har funnit det angeläget att gå dem till mötes genom att i detta häfte redovisa några uppsatser samt förklara vissa ofta använda uttryck som kan te sig svår förståeliga för dem som inte sysslat med studier av postens historia. Uppsatser i sådana ämnen återges efter publikationsförteckningen. Viss överlappning förekommer i de olika uppsatserna för att undvika behov att läsa mer än ett avsnitt för att kunna få en översiktlig redovisning av sammanhanget i det rubricerade ämnet. Sålunda utgör t ex kapitlet "Terminologi" på sid 17 delvis en sammanfattningsuppgift i uppsatserna på sidorna 11, 12 och 13.

Inledningsvis listas mina samtliga hittills utgivna publikationer inom ämnesområdet. Titlarna är var och en försedd med en inledande siffra. Till denna siffra hänvisas från det bokstavsortnade ortregistret som finns i andra avdelningen av häftet. Genom att slå upp en viss ort i registret kan man därigenom tack vare sifferhänvisningen finna i vilken publikation man kan läsa om post- och samhällshistoria för orten i fråga. Om den önskade skriften inte finns på biblioteket går det bra att rekvirera den från mig. Ange i stå fall det nummer som anges framför titeln i förteckningen på sid 5 - 8.

Växjö i december 1992

Erik Lindgren
Gamla Norrvägen 39
352 43 VÄXJÖ
Tel 0470-19354

Litteratur om svensk post- och samhällshistoria

Denna sammanställning är en förteckning över alla tillgängliga publikationer i skriften serien om svensk posthistoria. Rekvisitioner skickas till Erik Lindgren, Box 222, 351 05 VÄXJÖ. Det går också bra att ringa in ev beställningar till tel 0470-19354.

Publikationsnummer samt bok- eller häftestiteln	län
1. Posthistoria från Ljungby kommun	G
2. Kommunikation i gränsbygd (södra Sunnerbo härad)	G
3. Kommunikation i Västbo	F
4. Kommunikation i Allbo	G
5. Hembygdens postarkiv (utgången, ersatt med häfte 100)	alla
6. Kommunikation i Kinnevald	G
7. Posten i samhället. Skildringar från fyra sekler	alla
8. Kongaposten	G
9. Berättelser från glesbygd (Uppvidinge härad)	G
10. Mitt i Småland (Norrvidinge härad)	G
11. På post i Mo härad	F
12. Posten i Njudung (Västra och Östra härad)	F
13. Humlegubbar (Udda utveckling för posten i skilda delar av Sverige)	alla
14. Tunalänspost	H
15. På post i Norra Småland (Norra och Södra Vedbo härad)	F
16. Filateli i Postens cirkulär under 150 år. I urval och med kommentarer	
17. Postorters namn som fort försvann	
31. Posthistoria från Forsheda	F
32. Posthistoria från Kåkinds härad	R
33. Kortlivade postnamn i Örebro län	T
34. Posten vid Nora-Karlskoga och Vikern-Möckelns järnvägar	T
35. Posten vid järnvägarna Strömtorp-Otterbäcken och Gullspång-Torved	T R
36. Posten vid järnvägen Hässleholm-Kristianstad	L
37. Posten vid järnvägen Hässleholm-Veinge	L
38. Posten vid järnvägen Eslöv-Kristianstad	L M
39. Posten vid järnvägen Kristianstad-Brösarp	L
40. Posten vid järnvägen Lund-Harlösa	M
41. Posten vid järnvägen Ystad - Sankt Olof	L
42. Posten vid järnvägen Brösarp-Ystad	L
43. Litet om posten vid Inlandsbanan	6 län
44. Något om posten i Handbörd härad	H
45. Något om posten i Norra Möré	H
46. Posten vid järnvägen Norrköping-Arkösund	E
47. Glimtar från posten i Södra Möckleby (Degerhamn)	H
48. Posthistoria från Jula-trakten	R
49. Posthistoria från Vedens härad	P
50. Posten vid Krösabanan	G K
51. Posthistoria från Ronneby	K
52. Om posten vid Blekinge kustbana	K
53. Posthistoria från Roknäs	BD
54. När posten kom till Arnemark	BD
55. Posthistoria från Vargbacken	BD
56. Posten vid järnvägen Dalby-Bjärsjölagård	M

Publikationsnummer och häftstitel

57. Posthistoria från Helgebodafors
58. Posthistoria från Kållands härad
59. Posthistoria från Karlsborgs kommun
60. Posthistoria från Kinne härad
61. Glimtar från posten i Väskinde
62. Posthistoria från Barne härad
63. Posthistoria från Åse härad
64. Posthistoria från Laske härad
65. Posthistoria från Frökinds härad
66. Posthistoria från Gudhem härad
67. Om post i Skövde kommunens landsbygd
68. Posthistoria från Töreboda kommun
69. Posthistoria från Gullspångs kommun
70. Posthistoria från en del av Mariestads kommunens landsbygd
71. Posthistoria från Ransbergs socken i Västergötland
72. Posthistoriska glimtar från Lunds kommun
73. Posthistoria från Tofteryds socken
74. Något om posten i Gårdslösa-trakten
75. Posthistoria från Valla socken på Tjörn i Bohuslän
76. Något om kortlivad post i Halland
77. Posthistoria från Asarums socken
78. Posthistoria från Sölvesborgs kommun
79. Posthistoria från Blekingekusten
80. Posthistoria från Fridlevstad, Hjortsberga, Ringamåla, Sillhövda & Ölje hult
81. Kortlivade postnamn i Uppland
82. Kortlivade postnamn i Västmanland
83. Några kortlivade postnamn i Östergötland
84. Poststationer vid Nordvästra Stambanan
85. Kortlivad skånsk post, del 1, Malmöhus län
86. Kortlivad skånsk post, del 2, Kristianstads län
87. Posthistoria från Villands härad
88. Posthistoria från Möklinta socken och järnvägen Sala - Krylbo
89. Kortlivade postnamn i Gävleborgs län
90. Kortlivade postnamn i Kopparbergs län
91. Kortlivade postnamn i Jämtlands län
92. Kortlivade postnamn i norra Sverige
93. Posthistoria från Inlands Nordre härad
94. Posthistoria från Inlands Södre härad
95. Posthistoria från Tunge härad
96. Posthistoria från Lane härad
97. Posthistoria från Tanums härad
98. Posthistoria från Bullarens och Sörbygdens härad
99. Posthistoria från Kvillé härad
100. Guide för post- och samhällshistoria från mer än 2000 orter
101. Något om posten vid järnvägen Tingsryd - Bredåkra
102. Något om posten i Råå
103. Posthistoria från Rydaholms socken
104. Anteckningar om posten i Tving
105. Om posten i trakten av Synnerby

län

- S
- R
- R
- R
- I
- R
- R
- R
- R
- R
- R
- R
- R
- R
- R
- R
- M
- F
- H
- O
- N
- K
- K
- K
- K
- K
- K
- K
- K
- K
- B C
- U
- E
- T S
- M
- L
- L
- U W
- X W
- W
- Z
- Y AC BD
- O
- O
- O
- O
- O
- O
- O
- K
- M
- F
- K
- R

Publikationsnummer och häftstitel

106. Om posten i Sexdrega pastorat
107. Något om posten i Listerby socken
108. Om posten i södra Kind
109. Om posten i Madesjö
110. Om posten i Västra Eds pastorat
111. Om posten i Gårdserums pastorat
112. Om posten i Gamleby och Överums pastorat
113. Posten vid järnvägen Malmö - Genarp
114. Posten vid järnvägen Limmared - Holsljunga
115. Om posten i Svenljunga pastorat
116. Om posten i Kind vid gränsen till Småland
117. Om posten i Olofströms kommun
118. Om posten vid Västra Centralbanan
119. Posten i trakten av Kvänum
120. Om posten i Bjuvs kommun
121. Posten i tre västgörasocknar Varola Värsås Mofalla
122. Om posten i Fröjereds pastorat
123. Poststationer vid järnvägen Uddevalla - Herrljunga
124. I Sydost; posthistoria från Östra härad i Blekinge
125. Om posten i Hällaryds pastorat
126. Posten vid smalspåret (Växjö - Västervik)
127. Posthistoria från Söderåkra
128. Posten i Arby pastorat
129. Posten i Vintrosa pastorat
130. Posten i Högsby pastorat
131. Posten i Höks härad
132. Landsbygdspost i Skara kommun
133. Posthistoria från Ore socken
134. Aspelandspost
135. Poststationer vid järnvägen Bränninge - Väderstad
136. Om post i Ovanåkers kommun
137. Om posten i Hästveda och Stoby pastorat
138. Posthistoria från Förslövs och Hjälmarsps pastorat
139. Posten vid järnvägen Norrköping - Valdemarsvik
140. Posthistoria från Vilske härad
141. Om post vid järnvägen Jönköping - Gripenberg
142. Posthistoria från Alingsås kommun
143. Posthistoria från Bollebygds härad
144. Posthistoria från Vättle härad i Västergötland
145. Posthistoria från Kinnefjärdings härad
146. Landsbygdspost i Stranda härad
147. Posthistoria från Saleby pastorat och Jungs socken
148. Posthistoria från Vårgårda kommun
149. Posthistoria från Malma socken i Västergötland
150. Posthistoria från Viste härad
151. Posthistoria från Ale härad
152. Posthistoria från Skurups kommun
153. Posten vid järnvägen Malmö - Ystad
154. Posten vid järnvägen Börringe - Östratorp

län

- P
- K
- P
- H
- H
- H
- H
- M
- P
- P
- P
- P
- P
- K
- R P F
- R
- M
- R
- R
- O P R
- K
- K
- H G
- H
- T
- H
- N
- R
- W
- H
- E
- X
- L
- L
- E
- R
- F
- P
- P
- P
- P
- P
- P
- P
- M
- M
- M

	län
155. Om post i Norra Härene socken	R
156. Posten vid järnvägen Borås-Ulricehamn	P
157. Posten vid järnvägen Malmö - Simrishamn	M L
158. Kortlivade poststationer i sydöstra Skåne	L
159. Posten vid järnvägen Kristianstad - Älmhult	L
160. Kortlivad post på Gotland	I
161. Några poststationer i Norra Tjust	H
162. Posthistoria från Klippans kommun	L
163. Posthistoria från Kärda	F
164. Landsbygdspost vid Mariestad - Kinnekulle järnväg	R
165. Posten vid järnvägen Hästveda - Karpalund	L
166. Landsbygdspost i Södra Tjust	H
167. Posthistoria från Habo och Mullsjö kommuner	R
168. Posthistoria från Tidaholms kommun	R
169. Posthistoria från södra Mark	P
170. Posthistoria från nordvästra Mark	P
171. Posthistoria från nordöstra Mark	P
172. Poststationer vid järnvägen Älmhult - Söderköping	G L K
173. Posthistoria från Amås' socken	Y
174. Landsbygdspost vid järnvägen Trollhättan - Nossebro	P R
175. Posthistoria från Valbo härad i Dalsland	P
176. Posthistoria från Tierps kommun	C
177. Posthistoria från Vette härad i Bohuslän	O
178. Posthistoria från Sevede härad i Kalmar län	H
179. Kortlivad sörmländsk post	B D
180. Kortlivad sörmländsk post, del 2	B D
181. Om posten vid järnvägen Kilafors - Söderhamn	X
182. Kortlivade småländska postnamn	F G H
183. Kortlivade postnamn i Värmland	S
184. Posthistoria från Harjagers härad	M
185. Kortlivade postnamn i Västergötland	P R
186. Om posten i Nordmarks socken	S
187. Om posten vid Norbergs Järnväg	U
188. Om posten vid järnvägen Eslöv-Ystad	M
189. Posthistoria från Torsås' pastorat i Kalmar län	H
190. Något om posten vid Nordmark-Klarälvens järnväg	S
191. Om posten vid Karlstad-Munkfors' järnväg	S
192. Posten vid Skåne-Smålands järnväg, södra delen	L
193. Posthistoria från Ljungby socken i Kalmar län	H
194. Om posten i Byarums, Akers och Kävsjö socknar	F
195. Posthistoria från Fryele, Gällaryds och Hagshults socknar	F
196. Något om posten i Hånger, Tånnö och Voxtorps socknar	F
197. Om posten vid järnvägen Örebro - Svartå	T
198. Posthistoria från Karlslunda pastorat	H

Bönder blev postförare

Enligt "Postbådhen", utfärdad den 20 februari 1636 efter vissa föregångare, skulle edsvurna bönder på ett avstånd av två eller högst tre mil från varandra utses längs bestämda postvägar. De borde kunna läsa och skriva och de skulle ha drängar till hjälp för att föra posten. Så snart den ankommande postdrängen hördes blåsa i hornet skulle en av drängarna vara beredd att ta emot brevsäcken och "därmed igenom natt och dag vidare löpa". Två timmar per mil hade han på sig med risk att hans husbonde vid längsammare färd skulle straffas med avsättning och åtta dagars fängelse på vatten och bröd. Gång- och genvägar skulle användas, och om postdrängarna mötte varandra under vägen, skulle de byta brevsäckar och vända tillbaka samma väg.

I varje stad skulle en edsvuren person utses till postmästare. Han skulle öppna och åter tillsluta brevsäcken sedan han tagit ut de brev som var avsedda för mottagare inom hans område och lagt in sådana som lämnats till honom för att skickas vidare. De något diffusa bestämmelserna kompletterades med mera konkreta efter hand och ett postnät byggdes ut. Under de båda första seklen inträffade dock inte några särskilt framåtskridande förändringar om man bortser från några goda försök, som t ex användning av postjakter och försök med diligensbefordran samt 1718 års beslut att sammanfoga gästgiverier och postmästerier. Det sistnämnda experimentet upphörde redan i och med Karl XII:s död.

Antalet postkontor växte långsamt i takt med att en och annan postlinje kom till. Omkring 1800 fanns det 110 postkontor men ett rätt väsentligt tillskott blev det genom 1830 års beslut om nya postgångar och därmed flera postkontor. Dessutom gjordes postgången dubbel på åtskilliga linjer, d v s posten fördes två gånger i veckan.

Bland annat 1842 års folkskolestadga och 1855 års enhetsporto jämte frimärkets införande ledde till ett allt större utnyttjande av posten. I de följande avsnitten berörs kortfattat några av de reformer som bidrog till detta.

Lösväskor

I ett brev till kanslikollegium den 13 juli 1713 anmälde postinspektör Casten Olufsson i Malmö att brev med tillhörande portoavgift sändes från Andrarums Alunbruk "*i en lös väcka med lås före*" till postkontoret i Kristianstad. Lösväskorna gjorde det obehövligt för korrespondenterna att besöka postkontoren, ibland på åtskilliga miles avstånd. Väskorna skickades till och från postkontoren med korrespondenternas egna bud eller med postförare i statens tjänst, som passerade på sina ordinarie turer. Olika bestämmelser utfärdades efter hand om lösväskor.

Mina berättelser rör för det mesta tiden efter mitten av 1800-talet. Med lösväcka i de berättelserna avses sådana väskor som man enligt en bestämmelse redan 1824 kunde träffa avtal med postförvaltaren om att utväxla med dennes postkontor. Den som höll lösväskan skulle betala från 6 till 18 kr om året "allt efter brevväxlingens större eller mindre betydenhet samt med avseende på väskans mottagande och avsändande en eller flera gånger i veckan". Dessutom utgick en mindre befordringsavgift, som enligt en bestämmelse 1862 inte skulle betalas om posten åtföljdes av en postiljon.

Vissa andra särbestämmelser utfärdades från tid till annan om lösväskor. Lösväcka är termen för själva företeelsen. Det konkreta ordet för lösväcka kan sägas vara postväcka, om vars utformning det fanns särskilda bestämmelser. Jag har dock inte funnit någon bestämmelse om att en postväcka nödvändigtvis måste anskaffas för att användas som lösväcka. Den kunde möjligen ha annan utformning än postväskan och kanske anskaffas på den blivande lösväskägarens initiativ utan rekvisition från posten. Att det antagandet är riktigt får näring vid läsning av en text som finns i poststyrelsens cirkulär den 26 april 1869:

"Lösväcka skall anskaffas och underhållas av ägaren, vara hel och med gott lås försedd samt åsatt tydlig och tjänlig titelskytt. Underlätes detta, må, om rättelse vid erinran däröf icke följer, väskans användande inställas".

Brevlådor

På lokal nivå avgörs i dag frågor om någon av de drygt 40 000 svenska brevlådorna. När de var en nyhet efter enhetsportots införande den 1 juli 1855, då också frimärket infördes, var brevlådorna en fråga som avgjordes av poststyrelsen. Visserligen hade det dessförinnan funnits ett mindre antal brevlådor i två decennier, men användningen var begränsad till dess att man genom frimärken kunde betala portot för brev utan att besöka ett postkontor.

För 1855 års brevlådor utsågs särskilda brevlådsvårdare. Ett tryckt blad med "*underrättelser och föreskrifter angående Brevlådor, som vid postvägar anbringas*" speglade vad brevlådsvårdarna skulle iakta. En socken eller flera korrespondenter kunde anmäla till landshövdingen att de önskade en brevlåda. Det var sedan dennes sak att föra önskemålet vidare till poststyrelsen. De sökande måste åta sig att underhålla brevlådan och förmedla avtal med någon som skulle ha vård och tillsyn över den utan annan ersättning från postverket än tio riksdaler per år. (Ersättningen blev senare variabel). Lådorna kunde fås från postverket eller anskaffas privat, varvid postverket lämnade en ersättning av högst 8 riksdaler för varje låda. Vårdaren, som fick en särskild instruktion om sina förpliktelser, utsågs efter kontakt mellan poststyrelsen och landskanslierna. Dessa engagerade i sin tur via kronofogdarna länsmännena för att finna rätt man i varje särskilt fall. För 1855 års brevlådor på orter med postkontor fick postmästarna skicka kostnadsofferter till poststyrelsen.

Antalet landsvägsbrevlådor blev inte så högt. Det var först med den moderniserade lantbrevbäringen långt in på 20:e århundradet som siffran steg mycket. Men en underlig iakttagelse kan vi notera om brevlådorna av 1855 års modell. Generalpostdirektör Wilhelm Roos uppgav i sin historik i Postens första verksamhetsberättelse att en orsak till beslutet om poststationer på landsbygden var just att möjligheten till underlättande av korrespondens genom att använda brevlådor inte utnyttjades tillräckligt mycket.

Poststationer på landsbygden

Regeringen gav den 9 mars 1860 bemyndigande åt poststyrelsen "att å lämplige ställen inrätta ett nytt slag av poststationer, vilka äro ämnade att, såsom speditionskontor, för mera avlägsna orter underlätta förbindelsen med närmaste postkontor eller postexpedition".

Dittills hade det bara funnits postkontor och (sedan ett decennium) postexpeditioner förutom ett litet antal postuppsyningsmansplatser, huvudsakligen i Norrlands glesbygd. Beteckningen postexpedition gällde för de minsta postkontoren och totalt fanns det bara 175 postkontor och postexpeditioner, när det citerade regeringsbeslutet träffades. Ett brev från poststyrelsen till landshövdingarna initierade genom de olika länskungörelserna en lång rad ansökningar från olika håll i landet med begäran om den förbättring i postförhållandena som poststationer skulle ge.

Det blev ändå en långsam procedur och i en första omgång öppnades tolv poststationer den 15 februari 1861. Under hela premiäråret 1861 inrättades totalt 44 poststationer. Av dessa förlades 14 till Norrland, sex till vardera Småland och Västergötland och fem till Skåne. Övriga delar av landet fick sammanlagt 13. De flesta lever kvar ännu som postkontor. Några har blivit ersatta med lantbrevbärning.

Andra blev på ett tidigt stadium indragna eller flyttade. Redan 1861 begärde poststyrelsen från de nya poststationernas överordnade postmästare vissa statistiska uppgifter för att undersöka i vad mån poststationerna hade "inbringat tillräckliga intrader mot utgifterna för desamma".

Genom tillkomsten utöver de lantpoststationer som efter hand inrättades under åren 1861-1873 samt av järnvägsstationer, varom berättas i ett särskilt avsnitt härför, ökade antalet poststationer och uppgick till 363 år 1873. Därefter ökade de plötsligt med mer än 600 och uppgick till drygt 1000 år 1874. Denna våldsamma förändring hängde samman med att postverket tog över ansvaret för kronobrevbäringen. Därom berättas i avsnittet "Hembygdens stora reform" med början på sid 14.

Järnvägsstationer

I min korta redovisning av olika slag av fasta postanstalter har jag i kapitlet "Terminologi" på sid 17-18 inte spaltat upp poststationerna i de två huvudgrupper som man kan tala om, nämligen lantpoststationer och järnvägsstationer. Men det finns anledning att göra en återblick på detta, särskilt som den sistnämnda gruppen kom att utgöra en stor andel i det fasta postnätet.

Från den 16 februari 1863 tillämpades en överenskommelse mellan dåvarande SJ och postverket, som vid presentationen fick följande lydelse i utdrag:

"Med undantag endast för Söder telje övre station även som alla de orter, å vilka finnes postkontor eller postexpedition, bliva vid samtliga Statens järnvägsstationer även inrättade poststationer, vilka i allmänhet och där ej särskilt annorlunda förordnas, förestås av stationsinspektör, stationsmästare eller annan järnvägstjänsteman på stället".

Överenskommelsen hade föregåtts av omfattande skriftväxling och mer eller mindre på prov hade anordningen med förenande av post- och järnvägstjänst redan börjat. Två skånska järnvägsstationer hade öppnats den 15 november 1862 (Osby och Hästveda) och i Västergötland finns flera intressanta exempel. I Vårgårda finner man tex den absoluta pionären när det gäller förenade poststationer.

Överenskommelsen mellan postverket och SJ följdes efter hand också av överenskommelser mellan postverket och andra järnvägsföretag. Långt ifrån alla församlingar var med på att järnvägar stakades genom eller intill socknens kyrkby och det finns gott om exempel på att avståndet från kyrkbyn till den närmaste järnvägsstationen blev flera kilometer. Men poststationer i kyrkbyarna låg illa till när det gällde att få behålla poststationen där, sedan tågen började gå. De flesta drogs in och man kan utan överdrift säga, att det hörde till undantagen att kyrkbyn fick ha sin poststation kvar i sådana fall. När järnvägen drogs genom själva kyrkbyn, blev poststationen (oftast med oförändrat namn) flyttad till järnvägsstationen och lantpoststationens föreståndare blev av med sitt arbete i postens tjänst.

Systemet med förenade post- och järnvägsstationer började avvecklas i takt med järnvägsnärläggelserna eller SJ:s obemannning av små stationer. Den 12 maj 1968 gick postverket över till en helt ny transport- och sorteringsorganisation och i snabb takt försvann många förenade post- och järnvägsstationer. Under 1970-talet avvecklades detta samarbete helt och hållat.

Hembygdens stora reform

Under de tre decennier som Wilhelm Roos arbetade såsom postman genomgick postverket stora förändringar. I egenskap av chef för postverket (1867-1889) genomförde han en mängd viktiga och genomgripande reformer. Det postala författningsväsendet nyordnades och postverkets organisationsformer moderniseras. Posthemmanen slapp sin skyldighet att svara för postförsning, lantbrevbärings inrättades och Postsparbanken kom till, för att nu nämligen något av nydaningen.

En av de största reformerna började genomföras 1874, då postverket övertog ansvaret för kronobrevbäringen. Den ersattes med ett stort antal nya postgångar samt poststationer, "en i var socken" som det sades i riksdagsbeslutet, om än med tillägget "där så behövdes".

Man kan påstå att resultatet av just denna reform är det som mest påtagligt speglas i verksamheten på det lokala planet under en lång period från och med 1874. Mängder av stämmoprotokoll skvallrar om vilken betydelse reformen hade för de enskilda socknarna och om hur församlingar, som inte fick del av förbättrad postservice ofta gjorde sig påminta i kampen för rättvisa. För hembygdsforskare har handlingar i anslutning till denna reform stor intresse, men också senare handlingar som speglar förfädars intresse för postgången.

Efter en omfattande utredning i samråd med länsstyrelserna preciseras det konkreta sättet att genomföra reformen i en kunglig förordning den 5 december 1873. Ett bemyndigande att planera för omorganisationen hade lämnats tidigare. Därigenom hade förberedelser kunnat göras och i hälften av rikets län kunde kronobrevbäringen upphöra redan den 1 januari 1874 samtidigt som 530 nya poststationer inrättades. I ett brev till regeringen den 15 maj 1874, vars koncept generaldirektör Wilhelm Roos själv upprättade, redovisades resultatet. De resterande länen redovisades i ett nytt brev den 25 juni 1875, men inte förrän två år senare hade kronobrevbäringen avskaffats i sin helhet.

Den ursprungliga avsikten torde ha varit att omorganisationen skulle genomföras 1874, men i många fall måste det anstå med ändringar. Till grund för uppskov hade länsstyrelserna åberopat "såväl i orterna pågående järnvägsanläggningar, vilka då de fullbordas, måste föranleda en väsentlig omreglering av postförbindelserna, som ock ännu på prövning beroende frågor om förändrad indelning i fögderier och härad m m".

Ett annat skäl till förseningen av omorganisationen uppgavs vara uteblivna anbud på postförsning eller att avgivna anbud befunnits oantagliga vid poststyrelsens prövning. I några fall hade organisationsförslagen kommit till poststyrelsen mycket sent år 1873 eller till och med inte förrän ett stycke in på år 1874. Då hade postverket inte kunnat

lösa frågan på annat sätt än genom att anmoda länsstyrelserna att vidta sådana åtgärder, att kronobreven kunde "på behörigt sätt, mot ersättning av postmedlen fortskaffas". Den "fortskaffningen" skulle ske utan att betunga dem som dittills varit skyldiga att fullgöra kronobrevbäringen.

Poststyrelsen redovisade i sina brev till regeringen den 15 maj 1874 och den 25 juni 1875 länsvis i detalj vilka nya postgångar som hade inrättats i postverkets regi, hur långa de nya linjerna var och hur ofta postförsning fullgjordes på dem samt tillökningen i antalet s k postförda mil per år. Dessutom lämnades länsvis uppgifter på antalet nyinrättade poststationer. Under år 1874 hade sölunda 530 nya poststationer öppnats inom tolv län. Under 1875 tillkom 611 "kronobrevbärings-poststationer" i 13 län, däribland i de båda skånelänen som hade hunnit få 95 poststationer redan 1874. Nu kom ytterligare 70 sådana till 1875 i Skåne, där Villands härad fick vänta ännu längre på sin nya organisation, nämligen till 1877 års ingång.

I vissa andra landsändar försenades omorganisationen ännu mera och först med juli månads utgång 1877 ansågs kronobrevbäringen vara helt övertagen av postverket.

Det totala antalet nya poststationer som dittills inrättats på grund av att postverket övertog ansvaret för kronobrevbäringen uppgick till 1141, när poststyrelsen redovisade det dittills uppnådda resultatet i sitt brev till regeringen den 25 juni 1875. Av andra skäl öppnades fortlöpande andra poststationer, många förenade med järnvägsstationer. Totala antalet nya poststationer under år 1874 var 671, under år 1875 658 och under 1876 var det 81. Några av de mest olönsamma drogs in och nettoökningen i poststationsbeståndet blev 623 under år 1874 och 642 under år 1875. Ändå kom många socknar att känna sig förfördelade genom att de inte fick egna poststationer.

Omorganisationen blev dyrbar för postverket. Tidigt började man undersöka vilka möjligheter till besparing som fanns och i en framställning till regeringen i september 1876 sökte poststyrelsen sanktion för att pröva "vilka stationer, som i anseende till synnerligen obetydlig rörelse, böra indragas". Därmed togs det första steget till lantbrevbärning, en nyhet som introducerades 1878. Innan man kom så långt hade några av de minsta poststationerna blivit indragna. Ersättningen blev då i allmänhet lösväskor som utväxlades med närmast belägna poststation. I några fall hänvisades kunderna till relativt närlägna nyinrättade järnvägsstationer som vid tillkomsten förenades med postservice.

Frågan om tidig indragning av de minsta poststationerna "såldes" till postförvaltarna i ett cirkulär från poststyrelsen den 27 september 1875. I detta anmodades de att lämna vissa statistiska uppgifter för sina respektive poststationer under deras första verksamhetsperiod. I mina hänvisningar till detta försök att minska postverkets kraftigt ökade utgifter har jag kallat det åberopade cirkuläret för "1875 års besparingscirkulär".

Lantbrevbäring

Poststyrelsens framställning den 25 september 1876 till regeringen med antydan om möjlig indragning av poststationer med obetydlig rörelse ledde så småningom till en proposition om lantbrevbäring, vilken bifölls av riksdagen. En promemoria om lantbrevbärings ordnande utfärdades den 5 december 1877 och på själva julafhton samma år daterades den första instruktionen för lantbrevbärare. Den kom snart nog till användning, för de första lantbrevbärarna började vandra på Gotland, i Blekinge och i Kalmar län i januari 1878.

Vid förberedelserna för lantbrevbäring sammankräffade generaldirektör Wilhelm Roos eller hans ställföreträdare med landshövdingen, landssekreteraren och postmästaren i residensstäderna. Under 1877 ägde sådana möten rum i Västerås, Karlstad, Mariestad, Vänersborg, Visby, Kalmar, Karlskrona, Växjö, Göteborg, Malmö, Kristianstad, Jönköping och Linköping i nu närmnd ordning.

Generaldirektören förde personligen anteckningar vid de flesta av dessa överläggningar. Dessa avslöjar tankegångarna kring de indragningshotade poststationerna, i allmänhet med mycket kortfattade kommentarer, som anger länsstyrelsernas argument för att en eller annan poststation behövde bibehållas.

En sammanställning, uppgjord vid poststyrelsens trafikbyrå i slutet av 1878, visade att generalpostdirektörens sammanträden i residensstäderna hade resulterat i förslag om att 298 poststationer i tolv län skulle dras in. Flera kom i bilden senare.

Det visade sig vid försöken att genomföra omorganisationen att motstånd restes mot indragningarna. I Skåne och Västergötland blev t ex åtskilliga av de till indragning föreslagna poststationerna kvar till långt in på 1900-talet. Och i Östergötland blev det när det kom till kritan, som man säger, bara fem av 13 till indragning föreslagna poststationer, som fick stryka på foten.

Andra poststationer, som verkligen drogs in, blev återinrättade under de båda sista decennierna av 1800-talet, eller långt in på 1900-talet. Till dess fick man nöja sig med den undermåliga service, som den tidens lantbrevbärare kunde ge. För att underlätta kontakten mellan lantbrevbärare och sockenbor utnämnde kommunalstämmoderna kommunombud. De avlönades inte av postverket, men ett och annat protokoll visar att sockenkassan bestod med en liten ersättning, ibland upp till 25 kronor om året.

Terminologi

Citat i mina uppsatser är ofta exempel på hur dokumenten avslöjar de "vanliga" människornas önskan om möjligheter till kommunikation med omvälden. I anslutning härtill har jag funnit anledning att göra en liten återblick på hur postnätets fasta punkter vuxit fram efter hand som olika slag av postanstalter kommit till. Därigenom får vi också en liten redovisning av terminologin. I dagens postverk är den inte tillämplig, eftersom alla enheter med kundbetjäning sedan 1986 kallas postkontor.

Dessutom är det hela något flytande, kan man säga, genom den beslutade strukturförändringen med beteckningen "Nät 92". Beslutet innebär i korthet att Posten även i fortsättningen kommer att ha ca 2000 serviceställen, men *formerna* för denna service förändras successivt. På mindre orter (med färre än 1000 hushåll) planeras samverkan med bank på 300 platser och postkontor skall etableras i butiker på 350 ställen. På större orter kommer 250 av totalt 700 postkontor att ersättas med vad som kallas Närpost.

För skrivande posthistoriker blir det svårare att för framtiden redovisa organisationsförändringarna. Framför allt blir det svårt att, som jag hittills gjort i min posthistoria, namngiva cheferna för respektive postkontor. Genom divisionalisering finns det nämligen två eller flera chefer på många håll. Jag vet inte i skrivande stund (december 1992) hur min framtida redovisning skall te sig. Hittills har jag tillämpat en metod som innebär slumpvis valda exemplar på människornas kamp för goda kommunikationer, inbakade i den löpande texten.

Som nämnts i avsnittet om poststationer på landsbygden, bemynsigade regeringen generalpoststyrelsen den 9 mars 1860 att "*å lämplige ställen inrätta ett nytt slag av poststationer, vilka äro ämnade att, såsom speditionskontor, för mera avlägsna orter underlätta förbindelsen med närmaste postkontor eller postexpedition*".

Det kungliga brevet föranledde poststyrelsen att förhöra sig hos länsstyrelserna om behovet av sådana poststationer. Kungörelser från länsstyrelserna lämnade vägen öppen för framställningar om poststationer, framställningar som naturligtvis prövades noga före beslut.

Det kan vara av visst intresse att notera hur generaldirektör Wilhelm Roos angav en orsak till beslutet om poststationer på landsbygden. I sin historiska återblick i verkets första verksamhetsberättelse omtalade han att brevlådor hade uppsatts vid allmänna postvägar med början 1855 under vissa förutsättningar. Ett villkor var att en kommun eller flera korrespondenter på en ort förenade sig om att genom en lämplig person svara för tömning på behöriga tider av brevlådan. Det reglerades genom ett kungligt brev den 9 mars 1855 och av postmedel betalades 10 kr om året för bestyret med brevlådan. Men så skriver Roos följande:

"Då emellertid denna utväg till postutväxlingens underlättande endast i ringa mån av allmänheten anlitats, beslöts år 1860 inrättandet av ett nytt slags poststationer, vilka skulle utgöra en art filialkontor till närmast liggande postkontor eller postexpeditioner".

Innan verkningarna av kungabrevet den 9 mars 1860 var synliga, fanns det i vårt land i stort sett inga andra fasta postanstalter än **postkontor**, vid denna tidpunkt 175 stycken. Av dessa var 48 postexpeditioner, en benämning som kan skapa problem för dem som inte sysslat med posthistoria. Låt oss kalla även dem för postkontor. De var i praktiken en lägre klass av postkontor. De högsta klasserna var enligt vokabulären postkontor och de längsta klasserna var postexpeditioner. Båda slagen var med få undantag förlagda till städer.

Beteckningen **postexpedition** kom till 1849 som resultatet av en form av lönereglering till postcheferna. Med vissa ändringar under de följande åren upptog 1874 års normalstat sju klassers postkontor, av vilka klasserna I - IV avsåg postkontoren och klasserna V-VII postexpeditioner. Postkontorens chefer kallades postmästare, tillsatta med kunglig fullmakt, medan postexpeditionernas chefer var postexpeditörer, tillsatta av poststyrelsen. Gentemot kunderna hade de samma befogenhet.

Utöver posträstabord fanns det med början 1830 ett litet antal s k postuppsyningsmän. De tillsattes i glest befolkade delar av landet, huvudsakligen i Norrland. De fasta postanstalter som därigenom kom till stånd, kallades **postuppsyningsmansplatser**. Deras totala antal översteg aldrig samtidigt 21, det antal som fanns 1860, när regeringsbeslutet om poststationer på landsbygden kom. De flesta postuppsyningsmansplatserna ersattes under den följande femårsperioden med poststationer.

Det dröjde nära nog ett helt år efter att regeringen bemyndigat poststyrelsen att inrätta poststationer, innan de första kom till stånd. I februari 1861 öppnades sålunda 12 nya poststationer. Andra senare tillkomna former av postanstalter med kundbetjäning var filialpostkontor och brevsamlingsställen, från vilka vi kan bortse i detta sammanhang. Dessutom tillkom 1920 ett mellanting mellan postkontor och poststationer med termen **postexpedition** (ej att förväxla med de postexpeditioner som fanns under åren 1849-1881). Senare tidens postexpeditioner hade inte några underlydande poststationer men avgav sina redovisningar direkt till poststyrelsen. Poststationerna däremot redovisade till de överordnade postkontoren. Cheferna vid "den moderna tidens postexpeditioner" titulerades stationsmästare.

I slutet av 1920-talet inrättades stationära lantbrevbärare, snart nog kallade **postombud**. På slutet av 1960-talet användes sådana i viss utsträckning för att underlättta indragning av poststationer. De underlättade övergången till lantbrevbärning för dem som bodde närmast den indragna poststationen. Skälet för tillkomsten av de första postombuden (stationära lantbrevbärarna) var ett helt annat. De öppnades på platser där underlaget var för litet för en poststation.

Termen **postställe** fanns under en övergångstid från mitten på 1970-talet för mycket små poststationer, men från och med 1986 kallas även dessa för postkontor. De dittillsvarande poststationerna hade då hunnit dras in eller organiseras om och fått benämningen postkontor (med prefikset "lokal" under en övergångstid fram till och med 1985).

Omkring 1990 började man anlita entreprenader för mindre postkontor på så sätt att befintliga postlokaler avvecklades och rörelsen överläts på en bank eller en butik. Som jag redan nämnt ligger målsättningen på ca 650 entreprenadkontor och det kommer troligen att vara genomfört före sekelskiftet.

Ortregister

I det följande registret finns postorterna i bokstavsordning. Den andra kolumnen anger länsbokstav för orten. Siffrorna i den tredje kolumnen hänvisar till publikationsförteckningen på sid 5 - 8. Hänvisningssiffror framför titelnamnet i den förteckningen visar i vilken bok eller i vilket häfte det går att läsa om den sökta orten.

På sid 5 - 8 upptagna publikationer, som inte finns tillgängliga på biblioteket, kan rekvireras från Erik Lindgren, Gamla Norrvägen 39, 352 43 VÄXJÖ (Tel 0470-19354).

Ort	Län	Häfte (bok)	Ort	Län	Häfte (bok)	Ort	Län	Häfte (bok)
Abbekås	M	152	Appuna	E	135	Ballingslöv	L	137
Abbetorp	H	45	Arbylund	H	128	Balsby	L	159
Abild	N	76	Ardala	R	105	Baltak	R	168
Adelöv	F	15	Ardre	I	160	Bara	M	113
Afvelsäter	S	183	Arentorp	R	62	Barkeryd	F	13
Aggerud	T	34	Arkelstorp	L	159	Barkhult	G	4
Agnesberg	P	144	Arkösund	E	46	Barlingbo	I	160
Alafors	P	151	Arnemark	BD	54	Barnakälla	L	172
Alfhög	N	76	Arnäsvall	Y	173	Barnarp	F	182
Alfta	X	136	Arnö	C	81	Barrebacken	R	35
Algutsboda	G	9	Arvidsjaur	BD	43	Barsebäck(sby)	M	184
Alingsås	P	142	Asa	G	10	Barsebäckshamn	M	184
Allgunnen	H	130	Asarum	K	77	Basarpö	E	15
Almesåkra	F	12	Asbysand	E	15	Baskarp	R	167
Almvik	H	166	Asige	N	76	Basthult	H	130
Almö	K	79	Askeryd	F	15	Beateberg	R	68
Alnaryd	K	50	Askeröd	M	188	Belganet	K	80
Alseda	F	12	Asklanda	P	148	Bellefors	R	68
Alskog	I	160	Askoma	N	76	Bellö	F	15
Alslöv	N	76	Aspnäs	P	156	Benestad	L	158
Alster	S	84	Aspanäs	P	156	Bengtstorp	T	13
Alsterbro	H	44	Aspen	P	144	Berg	R	67
Alstermo	G	9	Aspö	D	180	Berga	H	130
Alvesta	G	4		K	13	Berghem	P	170
Alvhem	P	151	Atlingbo	I	160	Berghogen	O	96
Ambjörnarp	P	118	Attarp	L	36	Bergkvara	H	127
Andersbenning	U	187			137	Bergslund	G	10
Anderslöv	M	154	Atterud	R	68	Bergstena	P	148
Anderstorp	F	3	Attmar	Y	92	Bergum	P	144
Andrarum	L	42	Augerum	K	13	Bergvik	X	181
Aneby	F	15	Ausås	L	86	Billarp	G	4
Angelstad	G	1	Avaviken	BD	22	Billesholm	M	120
Angerdshestra	F	11	Axelfors	P	114	Binneberg	R	67
Angered	P	144	Axeltorp	L	172	Birkekärr	E	139
Ankarssrum	H	126	Axhult	G	2	Biskopsberg	K	13
Anneberg	F	15	Axtorp	N	76	Bjerkå-Säby	E	83
Annefors	X	89	Axvall	R	132	Bjerklund	R	132
Annelöv	M	85	Backa	N	76	Bjurbäck	R	167
Annerstad	G	1	Backaryd	K	101	Bjuv	M	120
Anten	P	151	Backasand	E	13	Bjälbo	E	135
Aplared	P	13	Backen	P	171	Bjärkaryd	F	12

